

„Marea”/Filoksenite nad jeziorem Mareotis – późno antyczne miasto idealne i stacja dla pielgrzymów

Od czasów starożytnych chrześcijanie z wielkim zapałem pielgrzymują do miejsc świętych. Obok Jerozolimy uświęconej życiem i męką Jezusa do najświętszych i najpopularniejszych centrów pielgrzymkowych należały te związane z osobą konkretnego świętego. Najważniejszym w gronie świętych męczenników był Menas, pochodzący z Egiptu rzymski żołnierz, który oddał życie za wiarę w ostatnim wielkim prześladowaniu chrześcijan za Dioklecjana. Przed śmiercią wyraził życzenie, by jego ciało przewieziono do Egiptu; życzenie zrealizowała siostra Menasa, która pochowała brata w jednym z kościołów w Aleksandrii. Kilka dziesięcioleci później biskup Aleksandrii, Atanazy Wielki, nakazał wywieźć szczątki świętego z miasta. Karawana zmierzała na zachód w stronę Libii, wzdłuż południowego brzegu jeziora Mareotis, gdy w pewnym momencie wielbłądy stanęły odmawiając dalszej drogi. Uznano to za znak i we wskazanym przez zwierzęta miejscu pogrzebano świętego.

Tyle legenda. Archeologia dopisuje ciąg dalszy do tej historii. Rzeczywiście na południe od jeziora Mareotis, około 45 km od Aleksandrii, w V w. nadano grobowi Menasa formę monumentalną, a obok wzniesiono pierwszy kościół. Sto lat później, za panowania Justyniana, powstało wielkie miasto przyciągające pielgrzymów z całego rzymskiego świata, nie wyłączając najdalszych prowincji zachodnich: Hiszpanii, Galii, a nawet Brytanii. Pobożni wędrowcy przyplęwali morzem do Aleksandrii. Zwiedziwszy miasto wsiadali na statek wiozący ich wodami jeziora Mareotis do miejsca, skąd już do sanktuarium Menasa pozostawało tylko około 20 kilometrów. W tym właśnie miejscu zbudowano miasto, które od 2000 roku odświeżają archeolodzy z Uniwersytetu Warszawskiego i Muzeum Archeologicznego w Krakowie.

Filoksenite wzniesiono wedle głęboko przemyślanego planu urbanistycznego, w zgodzie z najlepszymi tradycjami antyku. Swoją nazwę miasto zawdzięcza Flawiuszowi Filoksenosowi, wielkiej postaci bizantyńskiej polityki w pierwszej połowie VI w., który sfinansował jego powstanie. Głównym celem przedsięwzięcia było zapewnienie komfortowego miejsca odpoczynku pielgrzymom zmierzającym do sanktuarium św. Menasa. Podróżni mogli tu odpocząć, zatrzymując się w kwaterach do tego przystosowanych. Pozostawali tu dłużej, korzystając z możliwości relaksu, jakie dawały łaźnie — znany dwa duże ich kompleksy mogące jednocześnie przyjąć kilkuset gości. Potrzeby duchowe pielgrzymi zaspokajali, uczestnicząc w liturgii sprawowanej w monumentalnym kościele, wielkiej bazylice z. By nadać miastu jeszcze bardziej imponujący wygląd, zainwestowano wiele środków w monumentalne opracowanie linii brzegowej. Na długości dwóch kilometrów wzniesiono z wapiennych bloków mur, który biegł zgodnie z linią brzegową, nieco ją przy tym prostując — mur porządkował przestrzeń, nadając jej regularną formę. Proste linie, jasne, niemal białe, były doskonale widoczne z pokładu każdego statku zmierzającego przez wody jeziora do jednego z mól Filoksenite. Monumentalna bryła Wielkiej Bazyliki dopełniała obrazu, który musiał robić wrażenie na każdym przybyszu.

Celem projektu jest napisanie biografii tego miasta, do niedawna nieznanego nauce. Zbudowane w miejscu oddalonym o 40 km od Aleksandrii miasto z jego monumentalnymi budowlami musiało być wznoszone we współpracy i ze wsparciem biskupa Aleksandrii, który nigdy nie dopuścił, by na zachód od jego stolicy powstało niezależne biskupstwo. Głównym celem przedsięwzięcia było zapewnienie komfortowego miejsca odpoczynku pielgrzymom zmierzającym z całego rzymskiego świata do sanktuarium świętego Menasa, choć „Marea”/Filoksenite pełniła też aż do VIII w. rolę lokalnego ośrodka ekonomicznego.

Projekt koncentruje się wokół dwóch głównych zagadnień, z którymi powiązane są badania archeologiczne.

- 1. Archeologia wody.** „Marea”/Filoksenite daje wyjątkową możliwość opisanie funkcjonowania miasta i jego mieszkańców w interrelacji z wodą. Przedmiotem badań będzie infrastruktura portowa (wielkie mola), nabrzeża i ich konstrukcja, wielkie łaźnie (wykopaliska w tzw. łaźniach zachodnich), system latryn rozmieszczonych wzdłuż brzegu, zaopatrzenie budowli i mieszkańców w wodę (koła wodne czyli sakije) oraz system kanałów odprowadzających zużytą wodę i nieczystości.
- 2. Ekonomia miasta: między jeziorem a pustynią.** W ścisłym związku z miastem pozostawał teren na zachód i południe od zabudowy, przecięty kanałami i kołami wodnymi (sakije) zaopatrującymi w wodę pola uprawne i sady. Nad brzegiem jeziora, zaledwie 300 m od granicy zabudowy miejskiej zidentyfikowano pozostałości farmy z budynkami wzniesionymi z kamienia, kołem wodnym i własnym mołem (we wniosku proponowane są w tym miejscu prace wykopaliskowe).

Podsumowaniem proponowanego projektu będzie umieszczenie „Marei”/Filoksenite w kontekście nowych miejskich fundacji powstających w czasach od Anastazjusza do Justyniana (Zenobia nad Eufratem, Iustiniana Nova, wcześniej Anastasiopolis w północnej Mezopotamii, Sergiopolis).